

Dr hab. Tadeusz Wallas
Prof. nadzw. na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

R e c e n z j a
pracy doktorskiej mgr. Dymitra Gafarowskiego
pt. „Współczesne uchodźstwo białoruskie a modele rozwiązywania
problemu uchodźstwa w stosunkach międzynarodowych

I. Temat pracy

Uchodźstwo, a w szczególności czynniki prowadzące do jego powstawania i trwania oraz związana z tym zjawiskiem polityka zarówno państw przebywania uchodźców, a także ich pochodzenia to problemy, które powinny zajmować w badaniach m.in. politologicznych bardzo istotne miejsce. Jest tak również dlatego, ponieważ uchodźstwo to także ważny problem międzynarodowy. Uświadomiono to sobie przede wszystkim w XX wieku, kiedy to wojny światowe oraz konflikty wpisane w zimną wojnę spowodowały gwałtowny wzrost liczby uchodźców. W XXI wieku problem ten odżył, głównie z uwagi na intensywność konfliktów na Bliskim Wschodzie, w Afryce, oraz na obszarze postsowieckim. Dlatego też z uznaniem odnoszę się do tematu przesłanej mi do zrecenzowania rozprawy doktorskiej, jaką jej Autor przedstawił Radzie Wydziału Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ. Chociaż wspomnianym w pierwszym i drugim zdaniu czynnikiem i polityce poświęcono już wiele opracowań, to jednak dominują wśród nich takie, które mają charakter przyczynkarski. Brakuje, a przynajmniej występuje niedostatek, bardziej kompleksowych analiz na temat genezy, stanu i przyszłości uchodźstwa. Należy także zauważyć, że takie opracowania szybko się dezaktualizują z uwagi na dużą zmienność analizowanego zjawiska. Dlatego też zachodzi konieczność ciągłego jego badania. Swoją działalnością badawczą, Autor recenzowanej dysertacji doskonale wpisał się w to zapotrzebowanie.

Biorąc pod uwagę aktualność problemu i potrzebę jego naukowego poznania dobrze się stało, że Doktorant skoncentrował swe zainteresowania badawcze na analizie i ocenie uchodźstwa białoruskiego. Dla polskich badaczy operujących na

gruncie nauk społecznych, jego szczególne znaczenie wynika z konsekwencji sąsiedztwa Polski z Białorusią, stosunkowo licznej polskiej mniejszości w tym kraju, a także obecności grupy białoruskich uchodźców w naszym państwie.

Treść dysertacji odpowiada jej tematowi. Autor bardzo konsekwentnie w rozważaniach przedstawionych w kolejnych rozdziałach starał się ukazać problem określony we „Wstępie” w postaci pytania: „jak współcześnie nakreślony model rozwiązywania problemu uchodźstwa jest realizowany w praktyce międzynarodowej w stosunku do współczesnego uchodźstwa białoruskiego oraz na ile zastosowanie tego modelu w przypadku uchodźstwa białoruskiego jest efektywne?” (s. 26). Tak sformułowane zadanie badawcze uznaję za bardzo ambitne, a jego realizację za istotną dla naukowego poznania ważnego fragmentu życia wspólnoty międzynarodowej.

Również okres, w jakim Autor badał uchodźstwo białoruskie uważam za trafnie określony. Czas, jaki upłynął od 1994 r. tj. od rozpoczęcia przemian systemu politycznego Białorusi prowadzących do prezydenckiej jego formy, które - jak później się okazało - przyczyniły się do rozwoju autorytaryzmu i antyzachodniej orientacji w polityce zagranicznej, stanowi wystarczającą podstawę do porównań, uogólnień oraz sformułowania ciekawych wniosków.

Recenzowana praca ma charakter politologiczny mimo, że do uzasadnienia wielu twierdzeń wykorzystano wybrane elementy wiedzy z zakresu historii, socjologii i prawa. Przedmiotem zawartych w niej rozważań są przede wszystkim instytucje, zjawiska i procesy pozostające w zainteresowaniu m.in. międzynarodowych stosunków politycznych, polityki migracyjnej oraz polityki azylowej, które są ważnymi subdyscyplinami nauk o polityce. Zatem oceniana praca może być podstawą ubiegania się o stopień naukowy doktora w zakresie wymienionej dyscypliny nauki.

II. Cele przeprowadzonych badań, teza, hipotezy, zadania badawcze oraz metodologia badań

Doktorant za „główny cel rozprawy” uznał „przedstawienie przebiegu realizacji współczesnego modelu rozwiązywania problemu uchodźstwa w praktyce międzynarodowej w stosunku do uchodźstwa białoruskiego”. Określił On także 7 „celów pomocniczych”, z których za najbardziej interesujący uznaję próbę „identyfikacji najważniejszych trudności zastosowania koncepcji *root causa* w stosunku do uchodźstwa białoruskiego w praktyce międzynarodowej”. Autor

sformułował także „hipotezę główną” oraz cztery „hipotezy pomocnicze”. Faktycznie takich „hipotez” jest dużo więcej, chociaż usystematyzowano je w czterech grupach. Moją ocenę potwierdza m.in. to, że ich wyliczanie zajęło bisko dwie strony tekstu (s. 28-30). Wg mnie, nie są to hipotezy tylko tezy ponieważ zapisano je w trybie oznajmującym. Zaś hipotezę powinien wyróżniać tryb przypuszczający. Jednak kwestia nazwy podstawowych założeń przy podejmowaniu badania naukowego, nie miała – co potwierdza lektura dysertacji – wpływu na jego wynik. Treść hipotez / tez nie budzi zastrzeżeń. Uznaję je za ważne i ambitne. Ich weryfikacja / potwierdzenie w toku badań umożliwiło osiągnięcie ich celów. Wyraźnie konkretyzują one zamierzenia i określają obszary, w jakich Doktorant będzie poszukiwał potwierdzeń dla przyjętych założeń.

Tak sformułowanim zamierzeniom podporządkowany został wybór wypracowanej już teorii, której zastosowanie umożliwi realizację celów podjętych badań. Wyliczając plusy i minusy poszczególnych teorii przydatnych do analizy uchodźstwa, Autor postanowił wykorzystać przede wszystkim wskazania angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych, trafnie dostrzegając jej zalety (s. 42). Wybór ten uznaję za trafny.

Na korzyść Doktoranta świadczy też to, że miał on świadomość złożoności problematyki, która stała się przedmiotem Jego zainteresowania. Słusznie zatem uznał, iż problem uchodźstwa można zbadać przy pomocy metod i technik wykorzystywanych przez różne dyscypliny z obszaru nauk społecznych i obszaru nauk humanistycznych, które często są „modyfikowane dla własnych potrzeb przez nauki o polityce”. Doktorant prawidłowo wykorzystał metodę instytucjonalno-prawną, „konfiguratywno-dyscyplinowe studium przypadku” oraz analizę systemową. Z metod historycznych najbardziej przydatna okazała się metoda genetyczna. W treści ocenianej pracy widoczne jest także zastosowanie metody porównawczej oraz metody statystycznej. We „Wstępie” odnajdujemy stosunkowo obszerne i przekonujące uzasadnienia metodologicznych wyborów. Niestety pomimo, że tytuł ważnej części „Wstępu” to zapowiedział („Metody i techniki badawcze”), Doktorant nie wyliczył wykorzystanych technik badawczych. Zawartość kolejnych rozdziałów pozwala jednak zauważyć, iż szczególnie pomocna okazała się: obserwacja, w tym

uczestnicząca; analiza danych publikowanych i niepublikowanych; analiza norm prawnych, innych dokumentów, ustaleń innych badaczy, prasy, a także zawartości Internetu.

Lektura ocenianej pracy daje podstawy do stwierdzenia, że powstała ona w efekcie badań przeprowadzonych poprawnie pod względem metodologicznym. Autor wykorzystał bowiem metody naukowego poznania stosowane w badaniach na gruncie nauk społecznych i/lub humanistycznych, w tym nauk o polityce. Różnorodność zastosowanych metod była niewątpliwie uzasadniona złożonym charakterem przedmiotu badań, jakim jest zjawisko uchodźstwa i problemów nim spowodowanych.

Określone przez Doktoranta zamierzenia badawcze i sposób ich osiągnięcia uznaję za prawidłowe. Świadczy to o Jego dużej wiedzy teoretycznej związanej z przedmiotem podjętych badań oraz potwierdza umiejętność wykorzystania takiej wiedzy w praktyce badawczej.

III. Struktura pracy

Struktura pracy nie rodzi poważniejszych zastrzeżeń. Składa się ona z wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Brakuje wykazu skrótów, spisu tabel i wykresów chociaż tych pierwszych jest 21, a drugich 3. Wstęp jest napisany prawidłowo ponieważ omówiono w nim wszystkie kwestie wymagane w takiej części dysertacji. Jednak jest on bardzo obszerny. Liczy 45 str. W przypadku publikacji ocenianej pracy, należy rozważyć wydzielenie części „Wstępu” i przekształcenie jej w rozdział pierwszy, w którym zostałyby ukazane podstawy teoretyczne badań nad problemem uchodźstwa.

Kolejność rozdziałów jest logiczna i uzasadniona merytorycznie. Treść pierwszego z nich jest bardzo istotna z uwagi na cele podjętych badań. Trafnie ukazano w nim dotychczas wypracowane, ważniejsze sposoby „rozwiązywania problemu uchodźstwa w stosunkach międzynarodowych”. Zaletą jest udane zaprezentowanie ewolucji podejść do analizowanego zjawiska przez wybrane państwa, a przede wszystkim wspólnoty międzynarodowe reprezentowane przez ważniejsze organizacje działające na takich forach. Doktorant prawidłowo także ukazał specyfikę „współczesnego modelu rozwiązywania problemu uchodźstwa ... zwanego też proaktywnym”. Jego cechą jest dążenie do prewencyjnego likwidowania konfliktów,

których rozwój może doprowadzić do uchodźstwa. Jednak w praktyce model taki nie likwiduje problemu, najczęściej z uwagi na sprzeczne interesy uczestników stosunków międzynarodowych.

W następnym rozdziale przedstawiono genezę i specyfikę współczesnego uchodźstwa białoruskiego. Najciekawszą jego częścią jest podrozdział trzeci. Trafnie zaprezentowano w nim „przyczyny źródłowe” analizowanego zjawiska. Ich działanie prowadzi do tego, że „uchodźstwo białoruskie posiada cechy zjawiska stałego”. Zgadzam się też z tym, iż Białoruś jest nie tylko państwem pochodzenia uchodźców, ale także „państwem tranzytu i schronienia”. Natomiast dyskusyjne jest uznanie białoruskiego uchodźstwa za masowe. W tabeli 4. Doktorant sam bowiem zauważył, że w latach 2000-2013 wnioski o przyznanie statusu uchodźcy w innych państwach złożyło 33083 obywatele Białorusi, a status taki uzyskało tylko 4961. Porównując tę liczbę do liczby obywateli tego państwa, raczej nie można białoruskiego uchodźstwa uznać za masowe.

W rozdziale trzecim Doktorant ukazał rolę UNHCR w rozwiązywaniu problemów uchodźstwa oraz relacje tego organu z władzami Białorusi. Interesujący i trafny jest wniosek, wg którego przyczyną małego zainteresowania współczesnym uchodźstwem białoruskim ze strony Urzędu Wysokiego Komisarza jest uznanie przezeń Białorusi za państwo schronienia uchodźców z innych państw. Natomiast w ostatnim rozdziale, Autor podjął się analizy i oceny polityki azylowej oraz polityki w zakresie rozwoju praw człowieka prowadzonych przez Unię Europejską. Prawidłowo On zauważył, że zasadniczym celem UE jest „zatrzymanie uchodźców poza granicami UE, a nie ... walka z przyczynami uchodźstwa w państwach pochodzenia”. Zgadzam się także z tym, iż politykę UE wobec Białorusi komplikuje uznanie jej za „bufor tranzytowy dla uchodźców z innych, bardziej konfliktogennych regionów świata”. Autor jednak nie dostrzegł, iż małe zainteresowanie UE uchodźstwem białoruskim spowodowane jest także jego niedużymi rozmiarami.

W „Zakończeniu” znajdują się wnioski końcowe, które ostatecznie potwierdzają słuszność tez wymienionych we wstępie. Zgadzam się z ustaleniami Doktoranta zawartymi w tej części dysertacji. Niewątpliwie „ukształtowany przez społeczność międzynarodową pod koniec lat 80. XX w. współczesny model

rozwiązywania problemu uchodźstwa należy uznać za wzór interakcji, będący sytuacją idealnotypiczną”. Jednak z uwagi na wskazane w dysertacji czynniki, model ten okazał się „mało efektywnym narzędziem w kontekście rozwiązywania problemu uchodźstwa białoruskiego”.

IV. Bibliografia

Rozważania Doktoranta oparte zostały na imponującej bazie, na którą składają się liczne źródła i opracowania. O rozmiarach tej bazy świadczy wykaz, jaki zajmuje strony od 301 do 344. Bibliografia została podzielona na dwie zasadnicze części. W pierwszej ukazano „Teksty źródłowe”. Prawidłowo dokonano ich doboru i systematyzacji. Natomiast w części drugiej zatytułowanej „Literatura”, obok monografii i artykułów wykazano również „Raporty, statystyki i sprawozdania w języku polskim i angielskim” oraz „Raporty, statystyki i sprawozdania w języku rosyjskim i białoruskim”. Wg mnie, te dwa wykazy powinny być przeniesione do części pierwszej „Bibliografii”.

Niewątpliwie w przeprowadzonych badaniach wykorzystano bogaty zestaw aktów prawnych i innych dokumentów. Dotarcie do nich, a także ich analiza niewątpliwie wymagała znacznego nakładu pracy, co zasługuje na szczególne uznanie. Wśród wymienionych w bibliografii opracowań, znajdują się wszystkie ważne i ważniejsze, krajowych i zagranicznych autorów, jakie mogły być wykorzystane przy realizacji zamierzeń badawczych Doktoranta. Na uwagę zasługuje wykorzystanie efektów badań nie tylko politologów, ale także historyków, socjologów, prawników i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych co oznacza, że Autor dostrzegł różnorodność czynników determinujących i kształtujących zjawisko uchodźstwa. W badaniach wykorzystano także materiały umieszczone w Internecie. Chociaż do takich źródeł w badaniach naukowych należy podchodzić z ostrożnością, co Doktorant potrafi, to w tym przypadku stanowią one bardzo pomocny materiał do porównań. Pisze On bowiem o zagadnieniach stosunkowo nowych, które nie zostały jeszcze należycie opisane i naukowo ocenione.

Sporządzona bibliografia może stać się bardzo solidnym punktem wyjścia do dalszych badań nad uchodźstwem, a w szczególności uchodźstwem białoruskim oraz sposobami zapobiegania rozwojowi tego zjawisku.

V. Ważniejsze uwagi szczegółowe:

1. Cenne w pracy jest to, że Doktorant możliwie precyzyjnie definiuje pojęcia, które następnie wykorzystuje do opisu i analizy prezentowanych zjawisk i instytucji;
2. Kolejną zaletą jest to, iż każdy rozdział zakończony jest podsumowaniem i refleksjami;
3. Wartość dysertacji podnosi to, że opis danego procesu lub zjawiska z reguły kończy się jego oceną i wnioskami. Autor wykazuje się często erudycją i znajomością faktów, źródeł i literatury. Umiejętnie wykorzystuje dorobek polskiej i zagranicznej nauki m.in. politologii, prawa, ekonomii oraz pomocniczo innych dyscyplin naukowych;
4. Wiele spostrzeżeń Autora ocenianej pracy należy uznać za bardzo trafne. Chociaż, często nie są one Jego naukowymi odkryciami, to cenne jest to, że dochodzi On do nich w drodze pogłębionej analizy prezentowanych zjawisk i procesów, wykazując się wiedzą oraz umiejętnością formułowania wniosków.
5. Analizę ocenianych rozważań ułatwiają i uatrakcyjniają tabele i wykresy. Niektóre z nich zostały opracowane samodzielnie przez Doktoranta.

Pewnego rodzaju niedostatkim jest to, że Autor ocenianej dysertacji nieco szerzej ukazał białoruskie uchodźstwo w Czechach, a nie zrobił tego w stosunku do takiego uchodźstwa w Polsce. Oczywiście uznaję Jego prawo to takiego wyboru, ale ubieganie się o stopień naukowy w polskim uniwersytecie powinno wyzwolić taką potrzebę.

VI. Konkluzja

Wnioski sformułowane przez Doktoranta, przede wszystkim na końcu każdego rozdziału i w zakończeniu, są solidnie udokumentowane. Wykazał się On umiejętnością stosowania naukowych metod i technik oraz operowania fachowymi terminami, niezbędnymi do opisu, analizy i oceny współczesnego uchodźstwa oraz polityki wybranych podmiotów stosunków międzynarodowych wobec tego zjawiska. Przyjęte cele pracy zostały zrealizowane. Praca jest napisana starannie pod względem metodologicznym i językowym. Rozważania przedstawiono w sposób logiczny i zrozumiały.

Stwierdzam, że oceniana rozprawa jest ważna poznawczo i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Jest także potwierdzeniem dużej wiedzy

Doktoranta w zakresie nauk o polityce oraz umiejętności prowadzenia pracy naukowej. Recenzowana dysertacja stanowi też znaczący wkład do naukowego poznania uchodźstwa, a w szczególności uchodźstwa białoruskiego oraz wypracowanych przez wspólnotę międzynarodową modeli postępowania z tym zjawiskiem. Spełnione zatem zostały wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym wnoszę o przyjęcie ocenionej rozprawy i dopuszczenie mgr. Dymitra Gafarowskiego do kolejnego etapu w przewodzie doktorskim.

Tadeusz Wallas